

1. Z HISTÓRIE TVORIVEJ DRAMATIKY

Na mnohých stredovekých školách sa snažili uľahčiť žiakom výučbu latinčiny tým, že inscenovali latinské komédie. Na prelome 15.-16. storočia sa funkcia týchto hier rozšírila a obohatila. Študenti si hraním antických hier mali už nielen cvičiť latinčinu, ale naučiť sa niečo aj o antickom svete a živote, vedieť sa vcítiť do postavenia niekoho iného. A tu sa začínajú objavovať počiatky tvorivej dramatiky.

Za priekopníka modernej pedagogiky sa považuje Ján Amos Komenský, ktorý vypracoval systém pedagogiky ako vedy.

Vo svojich pedagogických dielach *Didactica magna* (Veľká didaktika), *Janua linguarum reserata* (Brána jazykov otvorená), *Informatorium školy mateřské*, *Opera didactica omnia* (Zobrané didaktické diela), *Schola ludus* (Škola hrou), *Orbis sensualium pictus* (Svet v obrazoch) - natoľko predstihol dobu, že škola jeho predstáv stále zostáva ideálom.

Bol zrejme prvý, kto odlíšil divadlo (umelecký druh) od školskej hry (pedagogického prostriedku).

V 19. storočí prestáva byť divadlo súčasťou vyučovania a stáva sa záujmovou činnosťou. Predstavenia sa pripravujú pri výnimočných príležitostiach. V tej dobe sa inscenovali aj hry s detským hrdinom – boli veľmi jednoduché a schématické a vždy obsahovali morálnu poučku. Detský divák mal pochopiť morálne posolstvo hry a preniesť ho do svojho života. V skutočnosti však boli tieto hry nereálne a nepravdivé, idealizovali situácie zo života a preceňovali možnosti ich riešenia.

V detskom divadle sa narazilo na problém, že deti nedokázali zahrať svoje postavy verne, pravdivo, pretože nerozumeli ich postojom, historicko-sociálnemu zázemiu..., nedokázali vyjadriť ich charakter, len mechanicky odriekali repliky. A tak režiséri a dramaturgovia pristúpili k tomu, že najskôr deťom dávali cvičenia, v ktorých sa dopracovali k tomu, prečo ich postava takto koná, čo je za tým, čo prežila, aké má postoje a názory, a až potom nacvičovali samotnú inscenáciu. Dieťa pochopilo konanie svojej postavy, vcítilo sa do nej.

Tento postup sa neskôr preniesol z divadla aj do školského procesu učenia, a to je základ tvorivej dramatiky.

V roku 1924 vzniklo Hnutie tvorivej dramatiky v USA. Zakladateľkou bola Winifred Wardová a významný vplyv mal John Dewey, hlavný predstaviteľ pragmatickej pedagogiky a jeho nasledovatelia, ktorí boli presvedčení, že škola má využívať prirodzené inštinkty dieťaťa a nadväzovať na výchovu v rodine.

Vychádzali z presvedčenia, že dieťa nie je prázdna nádoba, ktorú má učiteľ naplniť, ale že sa má snažiť vytiahnuť z detí to, čo už vedia, hoci si myslia, že to nevedia. Dieťa má nad svojimi poznatkami premýšľať a prehlbovať si ich. Zdôrazňovali, že cieľom výchovy nemajú byť vedomosti, disciplína ani kultúra – ale ich správne využívanie pre úspešné pôsobenie v spoločnosti. V roku 1947 vydala Winifred Wardová knihu *Playmaking with children*, ktorá začína vetou: „Čo deti robia, je pre ne omnoho dôležitejšie než to, čo vidia a počujú“. V roku 1955 sa už 162 univerzít v USA venovalo tvorivej dramatike a každoročne uviedlo do praxe okolo 2000 učiteľov. Po 2. svetovej vojne sa vo Veľkej Británii objavila detská dráma, a takéto poňatie dramatických aktivít sa postupne rozšírilo do Nemecka, Holandska, Škandinávie a Rakúska. V 60.-tych rokoch nastal zlom aj u nás.

V bývalom Československu bol spočiatku dominantný pojem „dramatická výchova“. Tento predmet bol zaradený do systému výchovy na pedagogických prípravných kurzoch a v ľudových školách umenia.

Priekopníčkou dramatickej výchovy u nás bola Eva Machková. Neskôr sa pojem dramatická výchova zmenil na tvorivá dramatika, pretože tento názov lepšie vystihuje jej podstatu – tvorivú činnosť.

2. ÚVOD DO PROBLEMATIKY TVORIVEJ DRAMATIKY:

V dnešnej dobe možno viac ako kedykoľvek predtým je dôležité, aby naše deti mali nielen vysokú inteligenciu, obrovské vedomosti a všestranný rozhl'ad, ale aby mali tiež vyformovaný emocionálny svet, svet lásky, radosti, snov, vzťahov. Jedným zo spôsobov, ako dosiahnuť, aby sa vedomosti a citovosť prelínali, je práve tvorivá dramatika.

Najprirodzenejšia a najčastejšia činnosť detí je hra.

U niektorých detí bola táto podstatná zložka ich vývinu narušená napr. vstupom do školy, problémami v rodine alebo prílišným vplyvom médií. O to dôležitejšia je potom úloha tvorivej dramatiky – vrátiť sa späť, oživiť v dieťati to, čo je mu vlastné. Zmysel a podstatu tvorivej dramatiky vystihujú slová Briana Waya, ktorý hovorí: „Dieťaťu možno dvojakým spôsobom vysvetliť, kto je slepý človek. Môžeme mu povedať, že slepý je človek, ktorý nevidí – alebo mu môžeme povedať, aby zatvorilo oči a našlo cestu z miestnosti. Tento druhý spôsob je tvorivá dramatika.“

Tvorivá dramatika využíva tri druhy detských hier:

1. ESTETICKÉ HRY – umelecké výtvary z rôznych materiálov.

- môžu byť:

- a) recepcčné – spočívajú vo vnímaní, chápaní, a hodnotení umeleckých výtvorov určených deťom (počúvanie piesní, vyčítaniek, rozprávok, pozeranie divadelného predstavenia, obrázkov)
- b) reprodukčné – pokúšajú sa o reprodukciu rôznych umeleckých výtvorov (spev, verše, riekanky, predkreslené vzory)
- c) tvorivé – snaha o elementárne stvárnenie rozmanitých výrazových prostriedkov (zobrazenie vlastných predstáv kreslením, modelovaním, maľovaním, vytváranie vlastných popevkov, improvizácia s bábkou)

V týchto hrách vidíme skutočnú tvorivú detskú činnosť, na ktorej stavia tvorivá dramatika a premieta ju do procesu učenia.

2. NÁMETOVÉ HRY – hra na niečo, maskovanie (mimicry), vstup do fiktívneho sveta (dieťa si vymýšľa, že je niekto iný, niečo iné, a berie túto činnosť smrteľne vážne. Nerozlišuje medzi vážnosťou reality a nevážnosťou hry.) Dieťa sa hrá dobrovoľne a spontánne.

3. SOCIÁLNE HRY – tu je dôležitá spolupráca a tímová tvorivosť (kooperatíva)

Deti spoločne rozvíjajú určitý námet, môže dôjsť aj k stretom a konfliktom, deti si overujú rozsah svojich sociálnych možností. Tak vzniká dramatická hra, prežívanie simulovaných situácií, na základe ktorého dochádza k formovaniu vonkajšieho aj vnútorného sveta dieťaťa.

Tvorivá dramatika môže byť vyučovaná ako samostatný predmet, alebo využívaná iba ako metóda pri vyučovaní akéhokolvek iného predmetu. Je vhodné používať ju najmä v predškolskom a mladšom školskom veku, keď je dieťa ešte prirodzene hravé, nedokáže sa dlho sústrediť, lepšie cez hru prijíma aj dôležité teoretické informácie. (Pozri napr. „*Námety tvorivej dramatiky pre témy vyučovania prvouky*“ od Zuzany Pastirikovej – v prílohe)

Nie každá detská hra je použiteľná v tvorivej dramatike (napr. naháňačka), dramatická hra musí mať tému a cieľ, napätie a kontrast, musí pracovať s určitou metódou a musí byť skupinová, resp. samostatná – ale s ohľadom na okolie, na celú skupinu. Učiteľ musí vedieť, čo od žiakov chce, a prečo – aký to má mať význam, čo sa majú naučiť, čo si majú osvojiť. (Môže využiť aj naháňačku, ale iba ak jej stanoví pravidlá, ktoré vedú k týmto cieľom. Napr. chce deti naučiť niečo zo života hmyzu – naháňačka bude k tomu smerovať, deti sa rozdelia na lastovičku a muchy... a podobne.) Učiteľ sa má zapojiť do procesu tvorivej hry, spolupracovať, riadiť a usmerňovať zvnútra. Základom TD sú medziľudské vzťahy – a mám ich deti nielen učiť, ale ich aj prakticky vytvárať v skupine, medzi deťmi navzájom a medzi deťmi a mnou – ich učiteľom. Ide o *osobnostno-sociálne učenie*, v ktorom základ tvorí komunikácia a kontakt. Učiteľ rešpektuje a rozvíja dieťa ako osobnosť, t.j. jedinca, individualitu, avšak vždy vo vzťahu ku všetkému, čo ho obklopuje, vrátane ľudí.

Dieťa (ale aj jeho učiteľ) sa má naučiť najskôr spoznať sám seba, svoje vnútro, porozumieť si, nebať sa vyjadriť (názor, postoj, emóciu), byť kreatívny a odvážny v nápadoch, mať radosť z hry a z maličkostí v živote. Ďalším krokom je porozumieť svojmu okoliu, prírode, domu v ktorom žije, škole... a nakoniec spoznať a porozumieť ľuďom, s ktorými prichádza do kontaktu, prípadne s ktorými by niekedy v živote do kontaktu mohol prísť.

3. TVORIVÁ DRAMATIKA AKO ĽUDSKÁ HRA

Tvorivá dramatika je učenie sa priamym prežívaním, vlastnou skúsenosťou pri jednaní. Učiteľ navodzuje najrôznejšie situácie, dieťa sa učí riešiť problémy a konflikty, spoznáva seba a iných ľudí.

Výhodou oproti prežívaniu podobných situácií v reálnom živote je to, že:

1. hra sa dá zopakovať, skúsiť nájsť iné, lepšie riešenie
2. dajú sa navodiť situácie, ktoré sú v reálnom živote nedostupné (návšteva iných planét, návrat do minulosti...)

Učiteľ musí mať jasný cieľ a tému, s ktorou chce pracovať, a zvolí si vhodnú metódu – podľa toho, v čom sa on sám cíti dobre, a podľa odhadu konkrétnej skupiny, s ktorou ide pracovať – čo asi ich baví, trápí, zaujíma, čo ich treba naučiť.

Metódy tvorivej hry sú:

1. HRA V SITUÁЦИИ – ako by som sa správal v rôznych situáciách

2. HRA V ROLE – má 3 roviny:
  - a) rovinu simulácie – hrám rolu samého seba v nejakej skupine, napr. sa hráme na rodinu, ja som dieťa v porovnateľnom veku ako v skutočnosti
  - b) rovinu alterácie – prejavujem názory a správanie niekoho iného, napr. v hre na rodinu hrám ocka, opakujem, čo som počul doma z jeho úst
  - c) rovinu charakterizácie – vyjadrujem postavu ako celok, aj s vývojom, jej psychiku, komplexný obraz. Toto nie je vhodná metóda pre deti predškolského a mladšieho školského veku, vyžaduje to zrelú osobnosť.
3. INTERPRETÁCIA – ktorá môže byť chápaná dvojako:
  - a) výklad, vysvetlenie situácie, ktorá vznikla
  - b) tvorivé spracovanie a podanie umeleckého diela.

Pri tvorivej hre využíva jej účastník ĽUDSKÉ TELO, jeho psychickú aj fyzickú stránku, a aj všetko, čo s ním súvisí (hlas, reč, jazyk, písmo, obraz a všetky javy a predmety okolo).

Ak tvorivú námetovú hru rozvíjame do príbehu a vznikne zápleтка, v tom okamihu sa tvorivá hra mení na **dramatickú hru**. Na rozvíjanie hry je potrebný náš prejav, ktorý nie je vopred pripravený – je:

- samovoľný (živelný)
- mimovoľný (nevedomelý)
- dobrovoľný (nevynútený)

Takýto prejav nazývame *improvizácia*. (Krista Bláhová, 1996)

Dramatická hra (so zápletkou, napätím, konfliktom, ktorý treba riešiť) má už svoje presné kroky, ktorými ju vystavíme – tzv. štruktúru:

1. expozícia - vstup do hry, čas, priestor, správanie, vstup do situácie a roly
2. akcia - napätie, konflikt
3. kolízia - potreba konfrontovať, existuje viacero možností riešenia konfliktu
4. vrchol - kríza, cítime potrebu riešiť problém
5. peripetia - obrat, môže nastať nová okolnosť, ďalšie úvahy o riešeníach
6. katastrofa – rozuzlenie, urobenie záverov
7. katarzia – očista, pocit uvoľnenia
(Môžeme interpretovať – výtvarne, pohybovo, hudobne alebo slovne – čo sa v nás počas dramatickej hry nahromadilo).

Táto stavba môže byť otvorená a kroky variabilné.

Pomocou hry pocitov, ktoré nachádzame, objavujeme svoje vnútorné city a učíme sa uvedomovať si ich, porozumieť im a interpretovať ich (zverejniť). Rovnako sa učíme porozumieť citom a pocitom iných ľudí, tolerovať ich odlišnosť. Dramatická hra a improvizácia nás naučí viesť dialóg, riešiť konflikty pokojnou cestou. Je to jediná oblasť vo výchove, ktorá takto komplexne pracuje s prežívaním jednotlivca i skupiny.

VYSKÚŠAJTE SI: Predstavte si dve veľmi dobré kamarátky, A a B. A je z dobre situovanej rodiny, B si nemôže veľa dovoliť. A dostala značkovú kozmetiku, B ide na diskotéku a chce si požičať tiene. A jej ich požičia, ale ráno ich musí vrátiť, lebo ich chce vyskúšať mama. B tiene nešťastnou náhodou poškodí. A ráno čaká, kedy príde B vrátiť tiene, aby mama nič nezistila. B prichádza a stláča zvonček...

Vstúpte do hry a pokúste sa vyriešiť konflikt postupnosťami dramatickej hry. Vymyslite a vyskúšajte si podobné príbehy (pre MŠ s novou hračkou a pod.)

4. CIELE A OBSAH TVORIVEJ DRAMATIKY

Musíme si uvedomiť, že ciele tvorivej dramatiky sú dlhodobé a vyžadujú si systematickú pedagogickú prácu. Cieľom TD je vytvoriť z dieťaťa komplexnú osobnosť, to znamená naučiť ho:

1. Orientovať sa v sebe aj vo svete (v oblasti sociálnych vzťahov, ľudskej práce a tvorivosti, v prírodnej a ekologickej oblasti, v kultúre a etických hodnotách.
2. Tvorivo a aktívne používať nadobudnuté poznatky a zručnosti, byť zodpovedným za svoje konanie.
3. Odolnosti a prispôsobivosti neustálym zmenám modernej spoločnosti, stále sa rozvíjať a učiť.

4. Byť si vedomým svojich možností i limitov, teda mať zdravé sebavedomie a schopnosť presadiť sa, ale súčasne vnímať seba ako súčasť sveta, ktorý ma v mnohom presahuje. (Koťátková a kol., 1998)

Človek je súčasťou prírody, ale odlišuje sa od zvierat svojou kultúrnosťou, t.j. je slušný, vyspelý a vzdelaný.

Kultúru človek:

- a) prijíma
- b) sprostredkúva
- c) tvorí

Do oblasti kultúry patrí:

1. umenie – slovesné, hudobné, výtvarné, pohybové, filmové...
2. masmédiá – tlač, rozhlas, televízia, knižná vydavateľská činnosť...
3. osвета – vzdelávanie dospelých, folklór, knižnice a informatika, ochrana životného prostredia...
4. kultúrne dejiny – etnografia, archeológia, archivníctvo, dokumentaristika...
5. školstvo a výchova
6. veda a výskum

Všetky sféry kultúry vplývajú na náš prirodzený osobnostno-sociálny rozvoj. Z týchto oblastí môžeme čerpať pri riešení modelových situácií, ktoré sú obsahom dramatickej výchovy. Ľudské konanie v najrôznejších nastolených modelových situáciách učí deti vytvárať si správne postoje a hodnoty.

Obsah konkretizuje každý učiteľ samostatne a pružne podľa potrieb každej konkrétnej skupiny, s ktorou pracuje (podľa veku, úrovne skúseností s dramatickou výchovou, problémov detí...), a zároveň podľa toho, v čom sa on sám cíti dobre, aká téma mu je blízka, aby ju ovládal.

Tvorivá dramatika nedáva návody na správne riešenia konfliktov a životných situácií, dáva len priestor na hľadanie riešení, a to v najširšom zmysle – teda aj nesprávnych a mylných riešení, prípadne aj na nevyriešenie konfliktu.

5. OSOBNOSŤ UČITEĽA Z POHĽADU TVOR. DRAMATIKY

- berie dieťa ako osobnosť, rešpektuje ho, oslovuje ho menom a vždy sa ho snaží správne vysloviť
- udržiava očný kontakt, pozornosť a záujem dieťaťa
- pripustí, že aj on je omylný, ospravedlní sa, ak urobí chybu
- podporuje pozorné počúvanie (neprekrikuje, najskôr utíši vravu)
- odmeňuje za skupinovú prácu, ohľaduplnosť a slušnosť, nielen za dobré individuálne výsledky
- netrvá na konvenciách (sedenie v lavici a pod.), povoľuje individuálne potreby detí (citlivo, do určitej hranice)
- povoľuje tvorivý šum, alebo až hluk, ak je to možné – po chvíli ho však stopne, ukludní deti a upúta ich pozornosť
- je tvorivý a pružne reaguje podľa vzniknutých situácií v konkrétnej skupine
- pracuje na sebe, vzdeláva sa, snaží sa najskôr spoznať vlastné vnútro a porozumieť si, až potom pracovať s deťmi
- vypočuje dieťa, ak za ním príde s nejakým problémom – neskíza však do psychologickej roviny riešenia konkrétnych problémov, keď na to nemá kompetencie!

6. SOCIÁLNE VZŤAHY Z POHĽADU TVOR. DRAMATIKY

Základom budovania sociálnych vzťahov je rodina dieťaťa, ako základná bunka spoločnosti. Dieťa pozoruje, skúma, skúša a opakuje, čo vidí u svojich rodičov, starších súrodencov...

Učiteľ by mal poznať rodinné zázemie svojich zverencov, nadväzovať na výchovu, ktorú dieťa dostalo v rodine, prípadne korigovať jeho návyky, ak sú nemorálne alebo inak nevhodné pre život v civilizovanej spoločnosti a pre jeho správny osobnostno-sociálny rozvoj.

Sociálne vzťahy sú základom tvorivej dramatiky. Pracujeme so vzťahmi priamo v skupine, budujeme vzťahy medzi deťmi, ako aj vzťah učiteľ-žiak, žiak-učiteľ.

Učíme deti empatii, chápať druhých a ich postoje, pripustiť, že aj iný názor ako môj môže byť správny.

Učíme sa používať „ideálne ciele“ (teda to, ako by sme sa mali správať) v praktickom správaní sa, riešením modelových situácií sa naučíme zvládať situácie v reálnom živote. Naučíme sa zodpovednosti za svoje činy a rozhodnutia, nájdeme možnosti, ako zlepšiť svet a vzťahy v ňom.

7. STYČNÉ OBLASTI TVORIVEJ DRAMATIKY.

Tvorivá dramatika je interdisciplinárna – vychádza z poznatkov, metód a cieľov niekoľkých odborov. Nekryje sa s nimi, len si od nich vypožičiava niektoré prvky a vytvára novú svojbytnú štruktúru. Tieto odbory sú:

1. dramatické umenia a ich teória
2. pedagogika
3. psychológia
4. sociálno-psychologický výcvik

1. tvorivá dramatika – divadlo:

Obidva odbory sa zameriavajú na vyjadrovanie konania osôb a riešenia konfliktov. V divadle však herci musia disponovať presne určenými schopnosťami – tvorivú dramatikú naopak môže využívať ktokoľvek. V divadle je dôležitý divák, pre ktorého herci hrajú – v tvorivej dramatike diváka nepotrebujeme, dôležitý je prežitok účastníkov tvorivej hry. Len vo výnimočných prípadoch sa v procese tvorivej hry dospeje k výslednému tvaru, ktorý je potom pri nejakej príležitosti prezentovaný rodičom alebo spolužiakom z iných tried, ale je to iba doplnkom k hlavnej podstate tvorivej dramatiky - skúmaniu individuálnej tvorivosti, priestoru na sebaujadrenie, rozvoju jedinca.

Základom divadla aj tvorivej dramatiky je vzájomné konanie postáv, založené na akciách a reakciách osôb, vo fiktívnom prostredí, na danú tému. Na začiatku musí byť dramatická situácia – konflikt dvoch alebo viacerých záujmov, ktorý bude vyžadovať riešenie, a tak vznikne dej, ktorý v divadle drží diváka v napätí a v tvorivej dramatike privedie jej účastníkov k zmene v ich správaní, názoroch.

Dramatická hra môže mať rôzne formy: etuda, improvizácia s dejom i bez deja, dialóg, pantomíma, hromadná improvizácia a iné. Musí v nich byť napätie medzi fikciou a skutočnosťou – to znamená, že majú byť blízke a podobné situáciám v reálnom živote, ale zároveň musí účastník vedieť, že raz sa toto „akože“ skončí a vráti sa do skutočnosti.

Do jadra tvorivej dramatiky významne prispeli aj teória drámy a divadla, ako i Stanislavského škola svojimi prípravnými cvičeniami na sústredenie, pozornosť, vnímanie, predstavivosť a pravdivosť konania.

Rozdiel medzi tvorivou dramatikou a divadlom je aj v miere nárokov kladených na stvárnenie postáv. Herec sa snaží o to, aby jeho postava mala vývin, bohatosť a hĺbku charakteru. Jeho dôležitou schopnosťou je schopnosť vstúpiť do kože svojej postavy, vcítiť sa do role fiktívneho človeka. Naproti tomu účastník tvorivej dramatiky sa iba učí schopnosti vcítiť sa do problémov druhej osoby, postačí len jednoduchý charakter postavy, nemusí sa naučiť svoju rolu tak dokonale, aby sa dala predviesť pred divákmi.

Niekedy sa však aj účastníci tvorivej dramatiky naučia určitým technickým zručnostiam, a proces tvorivej hry vyústí do nejakého výsledného tvaru, ktorý sa predvedie vo verejnom predstavení. Opakujeme však, že to nie je cieľom, ani nevyhnutnosťou v tvorivej dramatike, omnoho dôležitejší je samotný proces tvorivej hry a jej vplyv na jej účastníkov, než prezentácia pred divákmi.

2. tvorivá dramatika – pedagogika:

Vplyv pedagogiky sa prejavuje vo výchovnej časti tvorivej dramatiky. Rozvíja metodiku orientovanú na zmenu osobnosti dieťaťa. Najväčší vplyv na tvorivú dramatikú má tzv. pragmatická pedagogika (pozri vyššie). V súčasnej dobe je reprezentovaná konštruktívnou školou Francesca Tonucciho. Oproti transmisívnej pedagogike, ktorá sa zameriava na slovné podávanie vedomostí, v tvorivej dramatike využívame princípy pragmatickej pedagogiky, zameranej na využívanie citu, intuície, tvorivosti, verbálnej a neverbálnej komunikácie, na riešenie konfliktov, podporovanie myslenia.

3. tvorivá dramatika – psychológia:

Psychológia pedagógom osvetľuje proces učenia, zvláštnosti detí rôzneho veku, fungovanie skupiny a vzťahu učiteľ – dieťa. Pedagóg, ktorý sa snaží rozvíjať detskú osobnosť, by mal mať znalosti o fungovaní ľudskej psychiky, o tom, ako fungujú medziľudské vzťahy. Základné znalosti zo všeobecnej psychológie pomôžu učiteľovi lepšie sa pripraviť na cvičenia, ktoré rozvíjajú sústredenie, vnímanie, predstavivosť, myslenie, vnemy, atď.

Vedomosti z psychológie otvárajú pedagógovi cestu ku každému jednotlivcovi, podporujú tvorivosť v skupine, zlepšujú komunikáciu s dieťaťom, pomáhajú riešiť aj komplikované situácie. Je dôležité, aby sa pedagóg naučil vidieť aj neviditeľné problémy detí, najmä v dnešnej dobe.

4. tvorivá dramatika – sociálno-psychologický výcvik:

Z tohto odboru prevzala tvorivá dramatika rôzne psychologické a telesné cvičenia a metódy. Rozdiely sú v tom, že tvorivá dramatika preferuje ako základ jednotlivca, ktorý sa prostredníctvom spoločných a individuálnych činností dostáva k zmene svojej osobnosti. Tieto činnosti sa odohrávajú vo fiktívnom svete a dôležitá je aj umelecká stránka.

Naproti tomu sociálno-psychologický výcvik sa zameriava na skupinu a na správanie a fungovanie jednotlivca v tejto skupine. Rieši reálne vzťahy a problémy v skupine.

Cvičenia, ktoré tvorivá dramatika využíva, sú:

- cvičenia na rozohriatie, uvoľnenie, zbavenie stresu, strachu a napätia
- cvičenia na sebauvedomenie, sebaovládanie, sebakontrolu, a citlivé poznávanie najbližšieho okolia (cvičenia so zavretými očami)
- pohyb a pantomíma – cvičenia na predstavivosť, osvojovanie si priestorového cítenia, komunikácia prostredníctvom svojho tela
- kontakt – cvičenia zamerané na skupinovú citlivosť, dialógy vedené pomocou dotykov alebo „svojštiny“
- cvičenia na plynulosť reči a slovnej komunikácie – zamerané na techniku dychu, hlasu, dynamiku, rytmus, vedú deti k súvislému vyjadrovaniu. Patria sem rôzne jazykolamy, reťazové rozprávania, dialógy, dotváranie básní, hľadanie rýmov...
- cvičenia na tvorivosť, ktoré sa prelínajú všetkými ostatnými kategóriami cvičení, väčšinou tu ide o riešenie nejakého problému, ku ktorému sa majú vyjadriť všetci žiaci
- charakteristika – riešenie otázok typu „Čo by sa stalo, keby...“ Ako by som sa správal v niektorých situáciách zo života.
- improvizácia s dejom – z týchto cvičení môže vzniknúť detské divadelné predstavenie, delíme ich podľa obsahu a používania rekvizít.

Domáca úloha – hierarchia hodnôt:

A) Zorad'te nasledujúce hodnoty podľa dôležitosti, ktorú im vo svojom živote pripisujete. Číslo jedna dajte hodnote, ktorá je pre vás najdôležitejšia, číslo 18 relatívne najmenej dôležitej hodnote.

Táto úloha je dobrá na to, aby ste sa hlbšie zamysleli nad tým, čo je pre vás naozaj dôležité, aby ste spoznali sami seba. Buďte maximálne úprimní!

B) Skúste odhadnúť hierarchiu hodnôt niekoho blízkeho a požiadajte ho, aby usporiadal svoje poradie podľa zadania A. Porovnajzte svoj odhad s jeho skutočným usporiadaním hodnôt.

Táto úloha vám prezradí, nakoľko ste schopní vcítiť sa do pocitov toho druhého. Výsledok býva často prekvapivý i pre tých, čo sa dlho dôverne poznajú.

Cieľové hodnoty (žiadaný konečný stav existencie):

Blaho národa (všestranné uspokojenie hospodárskych, sociálnych i kultúrnych potrieb vlastného národa)
Mierový svet (bez vojny, sporov a politického napätia)
Múdroseň (zrelé chápanie života)
Naozajstné kamarátstvo (dôverné priateľstvo)
Pocit osobnej istoty (ničím neohrozovaná životná zakotvenosť)
Pohodlný život (život v dostatku)
Potešenie (život plný radosti a voľna)
Prospešný život (pocit trvalého prínosu)
Rovnosť (rovnaká príležitosť pre všetkých)
Sebaúcta (váženie si seba samého)
Spoločenské uznanie (úcta, obdiv)
Svet krásy (krása prírody a umenia)
Sloboda (osobná nezávislosť, slobodná voľba)
Šťastie (bezvýhradná životná spokojnosť)
Vnútorhá harmónia, súlad (bez bolestných vnútorných rozporov)
Vzrušujúci život (podnecujúci, aktívny život)
Zabezpečenie rodiny (starostlivosť o milované osoby)
Zrelá láska (sexuálne a duchovné zblíženie)

Inštrumentálne hodnoty (žiadaný spôsob správania)

Ctižiadostivý (veľmi usilovný, usilujúci sa o úspech)
Čestný (úprimný, pravdovravný)
Čistotný (upravený, úhľadný)
Intelektuálny (inteligentný, s prehľadom)
Milujúci (láskyplný, nežný)
Nezávislý (spoliehajúci sa na seba, sebestačný)
Odvážny (háji si svoje presvedčenie)
Poslušný (dbalý povinnosť, úctivý)
Prospešný (pracujúci pre blaho druhých)
Rozumový (dôsledný, logický)
Schopný (spôsobilý, výkonný)
Schopný sebaovládania (zdržanlivý, disciplinovaný)
Tvorivý (smelý)
Veľkorysý (bez predsudkov)
Veselý (radostný, bezstarostný)
Zdvorilý (dobře vychovaný)
Zhovievavý (ochotný ospravedlňovať druhých)
Zodpovedný (spolahlivý, dôveryhodný)

8. ZOZNAMOVACIE CVIČENIA

Zaradenie zoznamovacích cvičení do práce s deťmi umožní deťom 3 postupné kroky:

- Spoznať a vyjadriť vzťah k sebe samému,
- Objaviť a rešpektovať priestor okolo seba,
- Spoznať a rešpektovať ľudí okolo seba.

Spoznávanie a zoznamovanie prebieha prostredníctvom hry, v uvoľnenej atmosfére, príjemnom prostredí. Každé dieťa by malo mať možnosť výberu, či sa aktívne zapojí, alebo bude len sledovať. Najskôr sa musí odplaviť všetko zakomplexované, a potom sa prejaví osobnosť, jedinečnosť a neopakovateľnosť každého dieťaťa. Dôležitá je pri tom úloha učiteľa – usmerňuje, dáva námety, nápady, povzbudzuje, posúva ďalej, keď to viazne... V začiatkoch práce metódou tvorivej dramatiky je jeho úloha dominantná, postupne sa deti naučia pracovať samostatne. Dôležitá je ale najmä ochota účastníkov spolupracovať, dávať podnety, návrhy riešení, diskutovať v skupine, tvoriť, odložiť zábrany a predsudky, nebáť sa byť úprimný v názoroch a konaní.

Ideálne podmienky pre tvorivú dramatikú sú:

Miestnosť s kobercom, s možnosťou meniť intenzitu svetla (žalúzie, osvetlenie), najlepšie zvukovo izolovaná, odhlučnená.

Skupinka môže vytvoriť kruh – tým sa dostanú všetci na rovnakú úroveň, nikto nie je vpredu, vzadu, dobre na seba vidia, počujú sa.

A – cvičenia na uvoľnenie, rozohriatie:

Zaradujeme ich buď na začiatku vyučovania, hodiny, hry (námetu, témy) alebo keď cítime, že upadá pozornosť žiakov.

V MŠ je dôležité, aby sa dieťa dostatočne vyhralo, inak sa nevie sústrediť na hlavnú organizačnú formu, zamestnanie.

V ZŠ a SŠ sú tieto cvičenia zase potrebné na odbúranie zábran, pózy, ktorú každý v sebe má.

Sú to väčšinou rôzne formy naháňačiek – ALE! musia mať určitú formu, pravidlá, ktoré zvolí učiteľ (môžu byť aj pomalé a pokojné, ak deti práve prišli z TV a potrebujú sa vydýchať, alebo naopak dynamické a rýchle, ak deti zaspávajú, prípadne nemé, ak sú deti príliš hlučné a chcem ich ukládať...), a jej cieľom má byť dosiahnutie maximálnej fyzickej a psychickej uvoľnenosti.

Psychické a svalové napätie zabraňuje práci na role, treba sa ho naučiť odbúravať, a to nielen v tvorivej dramatike, ale aj v bežnom živote.

Tieto takzvané „hry s pravidlami“ učia deti tomu, že si nemôžu robiť čokoľvek sa im zachce, ale podrobiť sa určitým pravidlám, a učiteľ musí dôsledne dbať na ich dodržiavanie. Kto sa nepodvolí, musí byť z hry vylúčený. Samozrejme, aj tu platí individuálny prístup učiteľa ku každému žiakovi – ak vidím, že sa snaží pravidlá dodržať (napr. „komunikovať len pomocou mimiky a gestiky“) a v zápale hry mu vyklzne jedno slovíčko, nebudem ho trestať a vylučovať z hry, len ho upozorním. V rozbehnutej dramatickej hre niekedy dokonca ani neupozorňujem, aby som nenarušila tvorivý proces, atmosféru – všetky prestúpenia pravidiel si ale značím a po skončení práce ich spolu so žiakmi vyhodnotím. Pravidlá musia byť deťom zrozumiteľné, veku primerané, jasné a stručné a deti sa musia naučiť ich dodržiavať. Napr. môže byť pravidlom, že herná plocha bude na koberci, deti utvoria kruh, v ktorom pracujú – a vedľa bude lavička, na ktorú potichu odíde každý, kto už skončil. Tak jednak nerušia tých, ktorí ešte pracujú, majú pomalšie tempo, ale zároveň im dávajú nenápadný signál, že už je čas končiť. Na toto miesto sa môže uchýliť aj ten, kto sa nechce zapojiť do hry a chce byť len pozorovateľom.

Zároveň sa pri týchto hrách deti učia rešpektovať vonkajší priestor, musia obchádzať prekážky a podobne.

Do kategórie cvičení na uvoľnenie a rozohriatie patria napr. tieto hry:

na babu, na slepú babu, bacil Cecil, všetko vyzvoňte a pod....

B – cvičenia na sústredenie, koncentráciu:

Sústrediť sa znamená pravidelne a vedome uplatňovať pozornosť svojich piatich zmyslov: zrak, sluch, hmat, čuch a chuť. Je dôležité naučiť sa sústrediť na svoje telo, jeho časti, jeho pohyb vo vzťahu k priestoru, na svoj dych, hlas... a to aj v obtiažnych podmienkach.

Pri týchto cvičeniach sa zameriavame na svoj vnútorný priestor, ako aj na rešpektovanie priestoru okolo nás, učíme sa vnímať predmety v ňom, vnímať partnera (neprekážať – nadviazať kontakt). Nadviazanie kontaktu je predpokladom pre vznik komunikácie. V komunikácii nastáva konflikt, t.j. vzniká dramatická situácia, riešime, improvizujeme.

Keď toto zvládneme, pomôže nám to nielen teraz pri tvorivej práci na dramatickej hre, ale aj v skutočných vzťahoch v triede, budúcej rodine alebo zamestnaní, v živote. Opak vedie k samote. Tvorivá dramatika je teda nápomocná nielen v osobnostnej, ale i v sociálnej výchove mladého človeka.

K cvičeniam na koncentráciu patria napríklad: **lopty, zakryte si uši, ja a ty, televízor (dabing), tlmočník, cítime rytmus, stretnutia, dvaja v jednom, farby...**

(popis hier nájdete v prílohe)

9. OBJAVOVANIE SEBA A OKOLITÉHO SVETA

Niekedy nie je čas, priestor, alebo vhodná skupinka detí na naháňačky a iné detské hry na uvoľnenie napätia a následné sústredenie, vtedy si pomôžeme hrami, v ktorých naraz cvičíme napätie a následné uvoľnenie a sústredenie.

Kráľ nie je doma:

Kráľ sa vrátil z bojovej výpravy porazený a nervózny. Dvorania sa preto správajú tak, aby ho nerušili – sedia na svojich miestach a štrikujú, hrajú šach, vyšívajú, čítajú... Uprostred stojí „kráľ“ a keď udrie palicou o zem, zvolá: „Kráľ nie je doma!“ Všetci vyskočia, behajú sem a tam, sú hluční, pokým zase kráľ neudrie palicou o zem a nezvolá: „Kráľ je zase doma!“ Všetci stíchnu, sadnú si a venujú sa pokojnej činnosti.

Prechádzka:

Učiteľ dáva podnety, deti rozohrávajú situáciu:

Večer ste si vyšli na prechádzku do prírody a zrazu vás vyruší šuchot. Blízko vás sa niečo deje. Čo je to? Počujete pohyb, kroky, praskanie konárikov... Ťažký dych. Priam funenie. Je tma. Čo to môže byť?

(Napätie, neistota.)

Už je to celkom blízko – je to ježko. Ide na prechádzku v tráve...

(Vydýchnutie, uvoľnenie.)

Keď sme uvoľnení a sústredení, môže nastúpiť ďalšia zložka výchovy (popri vyššie spomínanej osobnostnej a sociálnej) – a tou je rozumová výchova, rozvíjanie poznania. Najlepšie pochopíme svet a ľudí okolo seba cez precit'ovanie a prežívanie určitých situácií priamo v sebe samom. Mali by sme sa naučiť vnímať okolie všetkými zmyslami, ktoré sa navzájom dopĺňajú a pomáhajú si. S vnímaním súvisí pamäť (je lepšie raz zažiť ako stokrát počuť) – ide o tzv. **zážitkové učenie**. Dieťa si dokáže zážitok vybaviť tak silne, že vidí určitú situáciu, počuje v nej zvuky, cíti pachy a vône. Čím sme starší, tým nám táto schopnosť viac uniká, tým viac si ju máme rozvíjať.

Vnímanie, poznávanie sa však nemá orientovať iba na vonkajší svet, ale aj na vnútro človeka, vlastné zážitky, pocity sa treba naučiť zachytiť (zrakom, sluchom, čuchom, chuťou či hmatom) a uvedomiť si ich. „Sú chvíle pokoja a pohody v prírode, alebo naopak, ťažké chvíle v živote, keď si celkom spontánne začneme uvedomovať vnemy s plnou ostrosťou. Týchto momentov je však pomerne málo, a uponáhľaného, ohlušeného a informáciami presýteného človeka dnešnej doby treba k plnému a plastickému vnímaniu viesť zámerne.“ (Machková 1990)

Vybavený vnem sa volá predstava. Môže byť:

a) pamäťová (skutočne prežité vnemy)

b) fantazijná (kombinácia pamäťových predstáv, neexistujúce veci)

Predstavy sa často združujú, prelínajú, jedna vyvolá druhú – asociácia.

Deti naučíme čokoľvek najlepšie tak, že si to sami prežijú, vyskúšajú na vlastnom tele.

Telo je nástroj, s ktorým v tvorivej dramatike pracujeme. Najskôr by sa ho mala dokonale naučiť ovládať učiteľka, aby deťom mohla byť vzorom, pretože deti ju pozorujú, napodobňujú. Pri práci však bude jej povinnosťou formovať a usmerňovať deti tak, aby od napodobňovania prešli k vyjadrovaniu sa pomocou sebe vlastných pohybových a hlasových možností.

Ak spoznáme svoje prirodzené pohyby, môžeme tvoriť aj umelecké pohyby (tanec, pantomíma a pod.) Ale aj pre bežný život je potrebná určitá kultivovanosť pohybov, estetické cítenie, vkus. Neustálym precvičovaním získavame návyky, nacvičený pohyb sa nám zide aj v bežnom živote – napr. naučíme deti nebúchať pri jedení lyžicou o tanier, netrieskať dvermi, nahrbiť sa pri chôdzi...

Pohyb a ja.

Prvým krokom v pohybovej príprave je správne držanie tela. To sa dá docieľiť len neustálym precvičovaním, najlepšie v hre s motiváciou.

Chôdza:

Skupina je v priestore, každý rozohráva vlastnú situáciu podľa učiteľkiných námetov.

-Idete zo školy, uvedomte si svoj výraz tváre, pohľad, držanie tela, rytmus chodze...

+ ste otrávení, odpovedali ste a dostali zlú známku, môžete sa učiť koľko chcete, vždy práve vás učiteľ na niečom nachytá

+ je jar, konečne vyšlo slnko a zajtra máte v škole mimoriadne voľno

+ pred vami ide osoba, do ktorej ste zaľúbení

a podobne.

Vernisáž:

Ste na vernisáži svojej vlastnej výstavy. Máte šaty s tenučkými ramienkami a musíte chodiť vystretá, aby vám nespadli. Alebo máte drahý náhrdelník, ktorý chcete aby si každý všimol. Alebo sa vám páči vysoký pán vedľa vás a chcete vyzerat' vyššia...

Pohyb a priestor.

Cítenie k okolitému svetu a predmetom by sme mali rozvíjať nielen v skutočnom svete, ale aj v imaginárnom, kde využívame svoju predstavivosť a obrazotvornosť.

Vytvorte si priestor:

Idete bosí po lúke – je jar a narástla mladá trávička,

- v tráve sú mladé bodliaky,
- začalo pršať, tráva mokne, chcete sa ukryť v lese,
- musíte prejsť po kameňoch porastených machom,
- cez tenučkú lávku nad potokom,
- a ste v lese – je tam popadané ihličie...

Môžeme dávať deťom ďalšie podnety, aby si uvedomili, aký pohyb si môžu dovoliť v úzkom priestore, aký v širokom, aký v nízkom alebo vysokom...

Pohyb a my.

V tvorivej dramatike je dôležitá vzájomná súhra skupiny. Môžeme ju taktiež trénovať, docielime ju prostredníctvom hry. Deti sa naučia nevykonávať úlohy v skupine alebo vo dvojici mechanicky, ale s ohľadom na partnera, naučia sa vnímať druhých, prispôbiť sa.

Na hada:

Prvý v rade vymýšľa pohyby na učiteľove námety – šúchanie nohami, beh, poskoky, úklony a pod. Ostatní s ním vytvoria hada a opakujú po ňom, napr. ako ide medveď, zajac, vlak, myš, hodiny, fúka vietor...

Je to omnoho ťažšie ako keď má každý individuálnu slobodu – práve preto treba spolupráci skupiny venovať toľko pozornosti.

Rytmus.

Dôležitým prvkom pohybovej výchovy je rytmické cítenie. Nie je ľahké ho docieľiť, preto je dôležité aj túto stránku u detí rozvíjať. Rytmické cvičenia môžeme prevádzať pomocou rytmických a melodických nástrojov, ale postačí nám aj elementárny nástroj – ľudské telo. Tlieskaním, lúskaním, dupaním, plieskaním si o nohy, či vyludzovaním rôznych zvukov podporujeme svoju hudobnú predstavivosť.

V pohybovej výchove sa nekladie dôraz na výkon a telesnú zdatnosť, ale na kultúru pohybu, radosť z pohybu.

Folklór:

U malých detí rytmus precvičujeme rôznymi riekankami, vypočítankami – môžeme sa hrať so slovíčkami, príp. vytlieskať, modulovať hlas, vymyslieť pohyby a pod.

Zvieratka v lese:

Použijete detské ľahkoovládateľné rytmické nástroje Orffovho inštrumentára, príp. predmety z triedy.

Vytvorte dialóg zvierat v lese v určitom rytme – napr. bubon bude medveď, ťažké pomalé kroky. Drievka-ďateľ, rýchle rytmické pohyby, po zemi sa plazí had – šušťanie sáčkom a pod.

Pletieme:

- namotávajúte vlnu na kľbko (imaginárne)
- párajte starý sveter

Cítite pravidelnosť – rytmus? Každý má svoj osobitný rytmus, v ktorom sa možno prejaví aj jeho temperament, momentálna nálada a pod.

S rytmom sa stretávame všade a treba sa ho naučiť vnímať. Je múdre a účelné vychovávať v deťoch zmysel pre rytmus a rozvíjať prirodzený pohyb.

10. SLOVNÁ A MIMOSLOVNÁ KOMUNIKÁCIA

Každé dieťa komunikuje toľko a na takej úrovni, ako si to vyžadovali jeho doterajšie skúsenosti, do akých komunikačných situácií vstupovalo (vzťahy a atmosféra v rodine, podnety, slovná zásoba).

Napr. podáte deťom bábiky - jedno dieťa vezme bábiku a pritúli si ju, spieva jej, hojdá ju v náručí, milo sa jej prihovára. Iné dieťa dá svojej bábike zopár na zadok – je to odraz prostredia, v ktorom žije, ktoré pozoruje a napodobňuje.

Približne od 2. roku života začnú deti pociťovať potrebu dozvedieť sa veľa o svete okolo seba – obdobie „Prečo?“. Ak mu rodič (alebo učiteľ v MŠ) odpovedá pokojne, trpezlivo a primerane jeho chápaniu, dieťaťu rozšíri nielen vedomosti, poznatky a slovnú zásobu, ale zároveň ho podnieti i k tomu, aby sa spýtalo aj nabadúce. Ak je rodič (učiteľ) nervózny, na dieťa nakričí a dá mu najavo, že ho obťažuje – dieťa má neprijemnú skúsenosť a aby sa nabadúce vyhlo takej situácii, stiahne sa do ulity a už sa neopýta. Toto potom brzdi prácu v škole, ako aj spôsobí problém v neskoršej komunikácii s ľuďmi.

Veľa rodičov nepripustí možnosť, že takéto deficity v komunikácii a nízku jazykovú úroveň svojich detí spôsobili oni nevhodnou formou komunikácie. Preto je na vás, učiteľkách, aby ste to zničené v deťoch obnovili, zameškané dobehli a rozvíjali ďalej.

Komunikácia medzi ľuďmi prebieha na slovnej ako aj na mimoslovnej úrovni.

REČ TELA:

Doplňa vždy slovnú komunikáciu, reč, alebo komunikujeme iba pomocou tela, bez slov. Mimoslovná komunikácia môže prebiehať na nasledujúcich 6.-tich úrovniach (jednotlivo, alebo sa môžu prelínať):

1. **HAPTIKA = telesný dotyk** (podanie ruky, potľapkanie po pleci, po zadku, bozk pri zoznámení, lúčení...)
2. **PROXEMIKA = fyzická vzdialenosť** medzi osobami, ktoré spolu komunikujú. Rozlišujeme 4 zóny, do ktorých môžeme vstúpiť v závislosti od intimity vzťahu medzi komunikujúcimi:
  - a) **intímna zóna,**
  - b) **osobná zóna,**
  - c) **sociálna zóna,**
  - d) **verejná zóna**

V každej z týchto zón musíme použiť iné vyjadrovacie prostriedky.

3. **POSTURIKA = postoj, poloha tela** (ukazuje vzťah medzi komunikujúcimi, napr. podriadený stojí, šéf sedí)

4. **KINEZIKA = reč pohybov** (najmä gestá – nahrádzajú alebo dopĺňajú slová)

5. **MIMIKA = pohyby tvárových svalov,** výraz tváre (osobitnú kategóriu tvoria pohyby očí, vysielajúce signály)

6. **PARALINGVISTIKA = hlas a spôsob reči** (pri vyjadrovaní emócií a citov sa mení výška a intenzita hlasu, zafarbenie, rýchlosť...)

Neverbálna komunikácia je často nevedomá. Prenášajú sa ňou city, postoje a vzťahy. Vyjadruje vnútorný stav človeka, a býva úprimná a pravdivá – na rozdiel od verbálnej komunikácie, kde sa dá slovami klamať.

Niektorí ľudia vedome brzdia svoje gestá tým, že držia ruky vo vreckách, alebo inak absentuje mimoslovná komunikácia (pozerajú von oknom, keď počúvajú a pod.), iní zase príliš často a neprimerane gestikulujú, i keď to nekorešponduje s ich slovným prejavom, vtedy to pôsobí skôr rušivo.

Aby komunikácia s nami bola príjemná, mali by sme sa naučiť ovládať a používať všetky svoje svaly – končatiny, mimické svaly, reč očí a úst, ako aj bránicu pri tvorení hlasu.

Hlasová výchova je súčasťou TVD, hlavne v súvislosti s hovoreným slovom. Je dôležitá pri príprave divadelného predstavenia pre divákov, ale aj ako príprava na rôzne budúce povolania, v ktorých pracujeme s hlasom (herec, moderátor, učiteľ a rôzne iné) alebo všeobecne ako príprava na bežnú komunikáciu s okolím. Na správnej tvorbe hlasu sa zúčastňujú tieto zložky:

- dychové orgány
- artikulačné orgány
- fonetické orgány

Všetky cvičenia na rozvíjanie hlasu by sa mali tvoriť vždy na základe určitej fiktívnej situácie, lebo prepojenie zvukového a pohybového prejavu prináša obohatenie výrazu.

1.DYCHOVÉ CVIČENIA:

Každý ľudský pohyb i slovo začína nádychom. Ak chceme doceliť správny rečový prejav, mali by sme zaktivizovať najmä medzirebrové svaly, brušné svaly a bránicu. Správnym dýchaním podporujeme elasticnosť pľúc, srdcovo-cievny a nervovo-svalový systém, vedome si zvykneme ovplyvňovať rytmus dýchania, zlepšujeme výmenu plynov i živín v organizme a pôsobíme tak na jeho upokojenie.

Na správny rečový prejav je potrebný správny nádych, zadržanie dychu a výdych.

2.ARTIKULAČNÉ CVIČENIA:

Za správnu artikuláciu považujeme:

1. starostlivé tvorenie hlások
2. správnu intonáciu a melódiu reči
3. primerané zosilnenie hlasu (dôraz)
4. príslušné spomalenie tempa reči

Monotónnosťou alebo naopak, afektovaním, môžeme stratiť poslucháča. Najvhodnejší spôsob na cvičenie hlasu je hlasné čítanie, pri ktorom sluchom neustále kontrolujeme správnu výslovnosť.

Reč je deťom bližšia ako akýkoľvek iný zvuk, preto „baštu“ TVD tvorí detský folklór v podobe rôznych riekaniak, rýmovačiek, spievaniak, vypočítavaniak... Ponúka prirodzenú hru so slovom, zvukom, rytmom i pohybom.

3.FONETICKÉ CVIČENIA:

Často sa nám nepodarí nasadiť taký hlas, ako chceme, zlyhá to na tom, že:

- ho tvoríme v hrdle, nie v brušných svaloch
- zle dýchame
- je unavený (hlasové vypätie)

V povolaniach, kde hrá náš hlas dôležitú úlohu, musíme dodržiavať hlasovú hygienu – nezdržiavať sa v zadymených a zaprášených priestoroch; ovládať techniku dýchania, aby sme príliš nenamáhali hlasivky, mali uvoľnené hrdlo; tvoriť hlas prirodzene bez násilia, vo svojej základnej polohe; využívať „rezonanciu v maske“, t.j. v dutinách.

Pri hlasovom prejave má tiež veľký význam pauza, ktorá môže byť buď:

1. fyziologická (keď sa potrebujem nadýchnuť)
2. logická (čiarka, bodka, nový odstavec, nová téma)
3. umelecká (chcem vyvolať dramatickosť)

IBA REČ:

Ľudský život je naplnený komunikáciou s okolím. Dieťaťu trvá 2-3 roky, i viac, kým sa naučí rozprávať a správne vyslovovať všetky hlásky. Jeho slovná zásoba úzko súvisí s prostredím, v ktorom žije a s podnetmi, ktoré dostáva z okolia.

Komunikácia – a hlavne rečová – umožňuje ľuďom zblížovať sa a riešiť cestou porozumenia názorové rozdiely. Slová však môžu mať aj opačný účinok – byť príčinou rozporov a hádok, intríg a klebiet.

Dieťa sa musí naučiť správne a presne sa vyjadriť, aby mohlo dôjsť k dialógu – rozhovoru, aby ho poslucháč počúval a pochopil, aby vyjadril svoj názor kľudne a pravdivo bez toho, aby niekoho urazil alebo nahneval.

Rečový prejav môže byť *monologický* alebo *dialogický*.

Podľa výskumov učiteľ v škole (škôlke) rozpráva 70-90% vyučovacieho procesu, a pritom to najmenej potrebuje. Naučte sa pýtať – kladte deťom otázky namiesto diktovania učebnej látky. Vyzývajte deti k aktivite a komunikácii, aby viac rozprávali ony, a aby sa nebáli aj opýtať. (Prihlásiť sa, neskákať do reči, dať priestor učiteľovi na odpoveď aj iným spolužiakom na ich otázky.) To je základ pre umenie dialógu, ktorému ich máme naučiť.

11. TVORIVOSŤ

Význam tvorivosti pre človeka i spoločnosť výstižne vyjadril Miron Zelina:

„Tvorivosť dáva zmysel životu.

Tvorivosť odlišuje človeka od zvieratá a stroja.

Tvorivosť lieči človeka z chorôb modernej civilizácie.

Tvorivosť je spôsob modernej sebarealizácie.

Tvorivosť je najväčšou hodnotou pre spoločnosť.

Tvorivosť znamená žiť. (Zelina, 1990)

Tvoriví ľudia sú inteligentnejší ale aj detinskejší súčasne, hraví a zároveň disciplinovaní, extroverti a zároveň introverti, alternujú medzi imagináciou, fantáziou a zakotvením v zmysluplnej realite. Majú veľa energie a majú vášnivo radi svoju prácu.“ (Zelina, 1997)

Tvorivosť je základným prvkom ľudského bytia. Znižuje v človeku napätie, vnútorne ho obohacuje, emocionálne uspokojuje, citovo naplňa.

Niektorí ľudia však nie sú schopní tvorivo vnímať svet a riešiť problémy. Spôsobujú to rôzne bariéry v ich vnútri, nazývané tiež myšlienkové dominanty, ktoré im bránia

- využiť všetky zmysly, city a intuíciu,
- zbaviť sa očakávania (človek vidí len to, čo chce vidieť, má utkvelé predstavy ktoré nevie zmeniť)
- pozrieť sa na problém z inej perspektívy
- hrať sa a smiať sa
- predstaviť si niečo a zamyslieť sa nad tým
- vymaniť sa z tradícií a zbaviť sa strachu z autorít (napr. učiteľ nemusí mať vždy len pravdu)
- zbaviť sa strachu z neúspechu, z prehry (radšej nerobí nič)
- prijať zodpovednosť za svoje rozhodnutie
- orientovať sa v množstve informácií, príp. mať dostatok informácií (rozpoznať dôležité od nepodstatného) a podobne.

Stať sa tvorivým človekom znamená vyšplhať sa po jednotlivých kvádroch na vrchol pyramídy.

Jednotlivými kvádrami môžu byť aj cvičenia tvorivej dramatiky – zmyslové, slovné či priestorové.

VYSKÚŠAJTE SI:

Zvukové hádanky

1. Najskôr si vyskúšajte, ako chodia zvieratá – lozí mucha, dupe myška, cupká ježko, našľapuje mačka, poskakuje vrabec...

2. Sadneme si na zem a zavrieme si oči. Vybraný hráč prejde okolo nás ako nejaké zviera – my so zavretými očami hádame, koho predstavuje.

Ako to myslí?

Jeden z triedy, ktorý pekne a zreteľne rozpráva, si zoberie čistý kancelársky papier, skladá z neho lastovičku (čiapku, šarkana a pod.) a pritom nahlas opisuje každý krok, ktorý s papierom postupne vykoná. Ostatní majú zaviazané oči a pokúšajú sa so svojimi papiermi podľa jeho pokynov robiť to isté. Na záver si porovnajú svoje výtvary s originálom – aké je to, byť slepý?

Čo to počuje moje ucho?

Vypočujte si spoločne hudobnú skladbu a potom si navzájom porozprávajte, aké ste pritom mali predstavy, čo ste v hudbe „videli“?

Klimax (postupné zosilňovanie zvuku, vyvrcholenie a slabnutie až do ticha)

Vymýšľajte rôzne námety, ako napr. medzinárodný rýchlik rútiaci sa stanicou, rýchle auto idúce po ulici a pod.

Zvukový príbeh

Úloha pre učiteľa: Vyjadrite sériu zvukov pomocou priestoru a predmetov v miestnosti, napr. klopanie na stôl, otváranie dverí, krčenie papiera, vŕzganie podlahy, vzdych, klopanie podpätkov, kašeľ, tlesknutie a iné. Medzi jednotlivými zvukmi urobte vždy krátku pauzu, aby poslucháči mali čas zvuk „zažiť“.

Úloha pre žiakov: pohodlne sa usadte, zatvorte oči a pozorne počúvajte. Z každého zvuku, ktorý počujete, vytvorte a napíšte krátku vetu.

Každý prečíta svoj záznam zvukov vo vetách.

Cvičenie opakujte a pokúste sa zložiť jednotlivé vety do príbehu.

(Pre MŠ – deti vety povedia nahlas, zapíše ich učiteľka)

Obrazáreň

1. variácia:

Učiteľ povie názov obrazu, hráči znázorňujú jednotlivé postavy a obsah obrazu.

1.obraz - BOJ: Prvý žiak znázorní svojim telom nejaký výjav, druhý nadviaže na jeho nápad, ďalší ich doplní, až vytvorí hromadný obraz. Keď už všetci majú vymyslenú pózu, učiteľ tleskne na štronzo (znehynbenie).

2.obraz – PO BOJI: V tom istom priestore od prvého hráča budujeme ďalší obraz, ktorý nadviaže na ten prvý – až po štronzo.

3.obraz – VÍŤAZSTVO: Opustíme priestor a opäť vystavíme ďalší výjav. Keď sme všetci v priestore, učiteľ dá pokyn štronzo.

Napokon pod vedením učiteľa zopakujeme všetky 3 obrazy za sebou v čo najkratšom čase. Ďalej tvoríme podobné trojice obrazov podľa vlastných námetov – napr. LETO – LETNÁ BÚRKA – ZÁTIŠIE KVETOV a pod.

Každý žiak prispeje do galérie obrazov sériou vlastných nápadov.

2. variácia:

Zopakujeme sériu obrazov, ktoré sa nám najviac páčili. Napr. BOJ – vytvoríme a učiteľ nás tlesknutím uvedie do štronza. Učiteľ obraz „ozvučí“ – každému určí, aký zvuk bude vydávať, a na druhé tlesknutie obraz „ožije“. Hráči začnú vydávať zvuky a konať v obraze – až do ďalšieho štronza v pozícii PO BOJI. Cez sériu obrazov a ich oživení pomaly vytvárame príbeh.

Gombík

1. Aký gombík by sa vám práve hodil na oblečenie, ktoré máte na sebe?
2. Hra na princa/princeznú: Jeden žiak stojí v strede a z hromady vysypaných gombíkov si očami jeden vyberie a opíše ho slovami. Ostatné deti sedia na zemi pri vysypaných gombíkoch a snažia sa nájsť ten, ktorý princ popisuje. Kto taký gombík prvý nájde, stáva sa princom/princeznou.
3. Hra na rodinu: Posadíme sa do kruhu a do stredu vysypeme hrbu rôznofarebných gombíkov všetkých veľkostí, tvarov a materiálov. Každý z nás si vyberie jeden gombík, ktorý mu pripomína mamu (alebo blízkeho človeka), ďalší, ktorý mu pripomína otca (alebo iného blízkeho človeka) a ďalšie tri, ktoré symbolizujú ľudí, ktorých by sme chceli mať v blízkosti.

Každý z nás má 5 gombíkov-zoradíme ich vedľa seba tak, ako by sme ich chceli mať nablízku.

Potom odôvodníme, čo nás na gombíku upútalo, čím bol podobný osobe, ktorú mu pripomínal (tvar, veľkosť, materiál, farba).

Hra so slovom (asociačný kruh)

1. sedíme v kruhu, na tlesknutie jeden z nás povie slovo a ostatní postupne (čo najrýchlejšie za sebou) hovoria slová, ktoré ich pritom napadli. Napr. **hniezdo-vajcia-vták-strom-láska-rodičia-kŕmit'-perie-konáriky...**

2. vymyslíte si slovo. Ďalší v poradí vymyslí ďalšie slovo na posledné 2 písmená vášho slova, tretí vymyslí ďalšie slovo na posledné 2 písmená druhého slova atď. Napr. **motor-orgán-anóda-darmo-mobil...**

Hra s predmetom

Reálny predmet:

1. Učiteľ dá do priestoru niekoľko predmetov – žiaci vymýšľajú príbehy – Čo sa tu stalo? Ako to bude pokračovať? Koho predmety predstavujú?

2. Učiteľ ukáže žiakom predmet s otázkou „Čím by to mohlo byť, keby to nebolo tým, čím to je?“ a žiaci si predmet posúvajú z rúk do rúk a po jednom vyslovujú svoje predstavy, príp. ich novú funkciu zahrajú. Napr. **zošit** – mohol by byť **zrkadlom, táckou, strechou nad hlavou...**

Imaginárny predmet:

Dieťa zobrazí nereálny predmet tak, akoby existoval. Napr. naleje si vodu do neexistujúceho pohára a napije sa – pritom musí vyjadriť, či je pohár ľahký/ťažký, veľký/malý, či je nápoj horúci/studený, kyslý/sladký,...? Tieto cvičenia rozvíjajú obrazotvornosť, fantáziu a precvičujú pamäť a presnosť konania. Často ich opakujte s rôznymi imaginárnymi predmetmi.

Pantomíma

Vyjadriť sa pohybom, mimikou a gestom môžu aj tí hráči, ktorí majú problémy so slovným prejavom – slabá slovná zásoba, vývojové poruchy reči a pod.

Zvyčajne nemožno vyjadriť toľko, ako ľudskou rečou, čo môže byť do určitej miery obmedzujúce, ale aj naopak, učí nás to presne a úsporne sa vyjadrovať.

1. pantomíma v situácii – učiteľ dáva námety rôznych situácií, žiaci súbežne vyjadrujú každý svojím spôsobom danú situáciu (Vošli ste do miestnosti s vydýchaným vzduchom, kráčate po ceste v zime, fúka nepríjemný vietor, ...)

2. pantomíma v role – charakterizácia

a) všetci naraz hrajú rovnakú postavu na učiteľove podnety, každý ju vyjadrí po svojom, svojím spôsobom (čarodejnica miešajúca nápoj lásky a pod.)

b) učiteľ rozpráva príbeh, žiaci pantomimicky predvádzajú dej, konajú za spomínané postavy a vytvárajú obsah deja.

V práci s deťmi metódami a prostriedkami tvorivej dramatiky musí každý učiteľ najskôr deti naučiť takouto formou pracovať, teda vedieť používať svoje telo a hlas, ale aj iné výrazové prostriedky ako je kresba, hudba či zvuky, ručné práce s rôznymi materiálmi, v školskom veku už aj písané slovo a iné. Rôznymi druhmi cvičení, ktoré sme spomínali, a ktoré na základe naučeného už určite aj sami vymyslíte, deti získajú celý rad schopností, ktoré sa dajú zhrnúť do 4 oblastí:

1. schopnosť používania tvorivého procesu,
2. schopnosť skupinovej práce,
3. schopnosť práce so zdieľacími prostriedkami
4. interpretačné schopnosti.

Deti sa naučia nielen preverovať a mapovať rôzne témy, zaujímať postoje a tolerovať iné názory vo svojom okolí, ale naučia sa aj zdieľať svoje pocity a názory, naslúchať ostatným a porozumieť tomu, čo nám chcú dať vedieť.

12. ORGANIZÁCIA A POSTUPNOSTI DRAMATICKÝCH HIER, ZÁKLADNÉ PRAVIDLÁ PRÁCE V SKUPINE

Tvorivá dramatika sa dá využiť v ktoromkoľvek učebnom predmete, ale je časovo a priestorovo dosť náročná, a preto sa ňou nedá vyučovať stále. „Hodiť do pléna“ občas nejaké cvičenie však neznamená vyučovať metódou tvorivej dramatiky. Ako učiteľ si na to musím vymedziť dostatočný čas, dôležité je dôkladne sa venovať problému, výberu a príprave témy, ako aj riešeniu všetkých vzniknutých situácií v konkrétnej skupine v procese tvorivej hry. Často sa môže stať, že pre deti v skupine bude veľmi dôležitý nejaký problém alebo konflikt, s ktorým učiteľ vo svojej príprave hodiny vôbec nerátal. Vtedy musí byť pohotový a kreatívny, pracovať s detskými nápadmi a venovať sa problému až do jeho vyriešenia. Zároveň však nesmie stratiť nič a neskôr sa musí vrátiť k pôvodnému problému, dosiahnuť stanovený cieľ. Nikdy neľutujeme čas, ktorý strávime opätovným prehrávaním situácie, hodnotením problému, snahou vyriešiť ho – neskôr sa nám táto investícia vráti, deti sa naučia pracovať touto metódou, osvoja si základné pravidlá práce v skupine a všetko pôjde rýchlejšie.

Pri práci v skupine musí mať učiteľ presne stanovenú tému a cieľ, ku ktorému chce deti viesť. Na prácu si zvolí vhodnú metódu, ktorá bude vyhovovať jemu aj konkrétnej skupine.

Ako učiteľ si môžem vybrať literárnu predlohu, môžem čerpať z detskej literatúry, ktorá poskytuje množstvo potenciálnych tém pre tvorivú hru.

Tému si definujem najskôr vo všeobecnej rovine (napríklad *čas*). Ďalej si definujem, čím je táto téma pre mňa (napr. *na nič nemám čas*) a nakoniec, čo asi bude znamenať pre deti z pohľadu ich veku a skúseností (napr. *nikto na mňa nemá čas*).

V mnohých prípadoch sa všetky tri roviny môžu zhodovať, v mnohých však bude pohľad detí celkom iný ako pohľad vyzretého, vzdelaného a skúseného dospelého človeka.

Téma sa prelína aj niekoľkými hodinami (lekciami) tvorivej dramatiky, niekedy aj dlhým časovým blokom. Je základom skupinovej práce, ktorá sa u starších detí označuje ako projekt. Preto jej výberu venujem dostatok času a pozornosti. Tému potom pred skupinou formulujem ako otázku, na ktorú spoločne s deťmi hľadám odpoveď. Často sa ukáže, že deti hlbšie zaujme nejaký problém, na ktorý pri práci narazíme, potrebujú mu venovať určitý čas, a vtedy sa pružne odkloním od pôvodnej témy a venujem sa aktuálnym potrebám detí v skupine. Je to vlastne dosiahnutie toho, čo sme chceli – tvorivá práca detí v skupine. Nesmiem však sklznúť do psychologickéj roviny riešenia problémov detí, pretože na to nemám vzdelanie, kompetenciu, ani právo! Riešim problémy vždy vo všeobecnej rovine, zapojením všetkých detí. (Teda neriešim, že napr. „Jožkov otec opustil rodinu a mama je na všetko sama“, ale nastolím otázku: „Myslíte si, že existujú rodiny, kde je len jeden rodič? Prečo? Kde je ten druhý? – Zomrel, odišiel, nikdy súčasťou rodiny nebol... Môže jeden rodič stíhať všetko, na čo sú inde dvaja? Čo všetko musia rodičia zvládnuť a stihnúť každý deň?") Keď začnem mať pocit, že deti už neriešia modelovú situáciu, ale že to, čo prebieha, je naozaj – nemal by som pokračovať.

Literárna predloha zároveň poskytuje aj situácie, v ktorých sa odohráva a do ktorých môžem deti uviesť. Umožňuje mi to konfrontáciu riešení, ktoré navrhujú deti v skupine, s riešeniami v literárnej predlohe. Pritom netlačím deti do nijakých „správnych riešení“, ani im nevnučujem svoj postoj skúseného dospeláka. Naopak, nechám ich prežívať problém zo svojho pohľadu, navrhovať vlastné riešenia, a v prípade, že idú nesprávnym smerom, pomocou vhodne volených otázok dostanem deti do štádia, keď sami pochopia, že ich riešenie nie je správne a pokúsia sa v tej istej modelovej situácii reagovať inak. Nepoučujem ich, že sa nezachovali správne, ale kladiem všeobecné otázky typu: „Myslíte si, že takto je to správne? Nebolo by lepšie skúsiť to urobiť inak? Ako by sa vám páčilo, keby vám niekto toto urobil?“ a pod.

V TD deti nepoučujem, čo je správne, ale nechávam ich prísť na to samé, pomocou konkrétneho zážitku v modelovej situácii.

Príklad:

Pre tému „Nikto na mňa nemá čas“ môžem zvoliť modelové situácie z najbližšieho okolia detí, z rodiny:

- *dieťa sa chce hrať hru, na ktorú je treba dvoch*
- *dieťa potrebuje nové topánky-niekoľko s ním musí ísť do obchodu*
- *napadol sneh, dieťa sa chce ísť sánkovať-je ešte malé na to, aby išlo samé*

Ako bude vyzeráť konanie v takejto situácii? Deti budú pracovať v malých skupinkách, ktoré budú symbolizovať priemernú bežnú rodinu. S našou pomocou si deti najskôr vytvoria role zamestnaných a vyťažných dospelých, príp. starších súrodencov. Najskôr rozohrajú takúto rodinu a postupne od učiteľa dostávajú námety na rozohratie – napr. mama varí večeru, bábätko sa pokakalo, v kúpeľni sa vypálila žiarovka... Cieľom tejto hry je preverovanie témy “Skutočne na mňa nikto nemá čas? Čo robia dospelí, keď nemajú čas? Čo vlastne znamená mať a nemať čas? Na čo si podľa vás treba nájsť čas?”

Je dobré, keď sa deti v roliach striedajú, aby si každý vyskúšal aj rolu dospelého. Tým si overia ich „objektívne dôvody“, to čo pre to dieťa a kvôli dieťaťu robia, a že „nemajú na mňa čas“ môže byť len ich veľmi subjektívny pocit.

13. CHARAKTERIZÁCIA A IMPROVIZÁCIA

Charakterizácia je najzložitejší typ hry v role. Vyžaduje si už určitý stupeň rutiny v improvizácii, je dôležité mať určitú životnú skúsenosť, vedieť sa vcítiť do inej – skutočnej osoby, s určitými charakterovými rysmi, názormi a problémami, vedieť jej vnútorne porozumieť. Táto metóda vyžaduje už značnú vyzretosť psychiky a rozvinutú schopnosť vcit'ovania sa do rolí. Pracujú ňou herci v divadle, alebo pokročilí a starší účastníci tvorivej dramatiky. Nie je však vhodná pre predškolský a mladší školský vek.

Menej náročným a zvládnuteľným spôsobom riešenia problémových situácií je **improvizácia**- spontánne hranie v role podľa vlastných predstáv, bez scenára. Je to kľúčová metóda tvorivej dramatiky a najobľúbenejšia u detí. Umožňuje uvoľnenie tvorivého potenciálu osobnosti a pomáha človeku získať a udržať si duševnú rovnováhu, ktorá je v dnešnom svete plnom stresu životne dôležitá. Bez stresu či strachu z následkov má dieťa možnosť „zažiť“ najrôznejšie situácie a riešiť ich niekoľkokrát, tak že svoje riešenie môže meniť a upravovať, až kým nedospeje k želanému výsledku. Vytvára to predpoklad, že keď takú istú či podobnú situáciu zažije v reálnom živote, bude si s ňou omnoho sebedovejšie a uvoľnenejšie vedieť poradiť. Improvizáciou nadobúdame, rozširujeme si a prehľbujeme životné skúsenosti. Hoci možno reálne nikdy nezažijeme vojnu, strach o holý život, víťazstvo v olympiáde, slepotu, zodpovednosť lekára za život

pacienta a iné veci, tým, že si tieto situácie zahráme, rozoberieme a utvoríme postoje, obohatíme svoj vnútorný svet a zároveň lepšie pochopíme svet ľudí, ktorí také situácie zažili.

Improvizácia v MŠ a na 1. stupni ZŠ

Počiatky improvizácií bývajú zložité, pretože deti nie sú na seba zvyknuté v tvorivej činnosti. Musia spoznať navzájom svoje schopnosti a nájsť si miesto v tvorivom tíme. Pri dostatku trpezlivosti však môžeme s deťmi dospieť až do takej fázy, keď bude ťažké uveriť, že ich činnosť nie je výsledkom dlhodobej práce so scenárom.

Každá improvizácia musí mať **tému a cieľ** – zvolí a premyslí si ich učiteľka.

Téma (námet) a osoby pri improvizácii majú byť „šité na mieru“ každej skupinke detí, musí byť zrozumiteľný pre danú vekovú kategóriu. Ak hľadáte námety pre deti ako pedagógovia, pamätajte si:

- a) je dôležité poznať deti čo najkomplexnejšie,
- b) zohľadniť ich vek
- c) vyberať námety blízke ich psychickej i mentálnej úrovni a ich životným skúsenostiam.

Námety môžeme prevziať s literárnych, výtvarných či hudobných predlôh, alebo z reálneho života, želaní a potrieb žiakov, z vlastných skúseností a problémov, ktoré chceme riešiť.

Námet je najlepšie formulovať do otázky – tak dávam deťom možnosť hľadať odpovede, vymýšľať, tvoriť – bez môjho ovplyvňovania, na svojej úrovni.

Príklad: čas – Čo je to čas? Na čo si vždy nájdete čas? Čo znamená veta: „Čas je najlepší lekár.“? Dá sa „nemať“ čas? Čo sú „preteky s časom“? a pod.

Témy (námety) môžem však zadať aj iným spôsobom – obrazom, cez pohyb a rytmus, nejakým predmetom alebo viacerými predmetmi v určitom vzťahu, porekadlom - príslovím, čítaním alebo rozprávaním príbehu a pod.

Ciele improvizácie závisia od predmetu, potrieb a záujmov detí a učiteľa.

Poslaním improvizácie nie je poučovať a dávať návody na správne riešenia, ale nechať deti prísť na odpovede samé, motivovať ich k prežívaniu v procese hľadania. Rozvíjame zručnosť a tvorivosť, schopnosť rýchlych reakcií, pohotových riešení, smelosť a sebavedomie, ale aj schopnosť sústrediť sa, pohybovú kultúru a rečový prejav detí.

Improvizácia môže prebiehať dvojakým spôsobom:

1. **bez deja**
  - a to a) **bez kontaktu** – každý hráč hrá pre seba, nesleduje nikoho zo skupiny, robí činnosť po svojom ako vie a ako si to predstavuje
  - b) **s kontaktom** – je nutná spolupráca a vzájomná zohranosť hráčov, hráč hrá rolu a zároveň si vytvára vzťahy s okolím
2. **s dejom** (má rovnakú stavbu ako dramatická hra) – príbeh

Improvizáciu možno vykonávať už s predškólakmi. Je pre ne jednoduchšia ako interpretácia textu, pretože nevyžaduje znalosť čítania ani náročné pamäťové učenie.

Po každej improvizácii by mala nasledovať reflexia – môže mať rôzne formy, ale v podstate musí odrážať dve roviny prebehutej práce:

1. Čo sme zistili o téme
2. Ako prebiehala spoločná práca v skupine.

Tieto dve roviny sa prelínajú, najmä u malých detí je takmer nemožné ich od seba oddeliť, často práve reakcia na spoločnú prácu a problémy vzniknuté pri vzájomnej komunikácii prevažujú nad reflexiou toho, čo sme sa dozvedeli o téme. Postupne ale vedieme deti k tomu, aby tieto dve roviny rozlišovali. Po silnom prežitku je dôležité nechať chvíľu pre uvoľnenie, vyrozprávanie sa. Pri práci v priebehu hodiny pracujeme predovšetkým s emóciami, v psychickom aj fyzickom vypätí, preto je nutné umožniť deťom „návrat“, ukludnenie, zbavenie sa napätí. Musíme však dbať o to, aby priestor na vyrozprávanie dostali všetky deti, nielen pribojní a stále tí istí jedinci.

Po reflexii môže nasledovať koniec hodiny, prípadne opätovné prehratie tej istej situácie s obmenami (iné riešenie, iné obsadenie rolí, nová téma a pod.)

TÉMA → SYMBOLICKÁ SITUÁCIA → NAVODENIE A PRIJATIE SYMBOLICKEJ SITUÁCIE
→ JEDNANIE V SYMBOLICKEJ SITUÁCII → REFLEXIA → UKONČENIE alebo NOVÉ PREHRATIE SITUÁCIE

Námety tvorivej dramatiky pre témy vyučovania prvouky

Veľkou inšpiráciou pri realizovaní tvorivej dramatiky v prvoučnom vyučovaní bola kniha od A. Mrvovej a E. Bakošovej Súzvuky tvorivosti I., II. (Národné osvetové centrum, Bratislava, 1995). Námety z tejto knihy, som si prispôbila a využila na témy prvoučného vyučovania .

Tvorivé cvičenia o sebe

Využitie v témach: Čistota, Zdravie a choroba

Zámer: osobnostný rozvoj; uvedomovanie si častí vlastného tela; rozvoj zmyslového vnímania; uvedomovanie si citov, vlastností

Organizačná forma: komunikačný kruh, herný kruh Metóda: voľné vyjadrenie, zmyslové cvičenie, tvorivé cvičenia

Ja a priestor - "ležíme na zemi so zatvorenými očami, schúlime sa do seba tak, aby sme vytvorili čo najmenší bod. Na dohovorený signál sa zväčšujeme, pohybujeme sa krížom-krážom po miestnosti. Vykrývame celý priestor." Hlava- "ohmataj si vlasy. Aké sú? (hmat). Pohybom tela vyjadri aký, druh hudby počuješ (sluch). Vyhl'adaj očami priateľa a pohladkaj ho očami (zrak). Ohmataj si nos, aký má tvar, mimikou vyjadri, či si si spomenul na príjemnú alebo nepríjemnú vôňu (čuch). Ako ti chutí to, čo máš rád (chuť). Skús pohybom krku zistiť čo môžeš vidieť. Mimikou alebo gestom daj najavo, ako sa teraz cítiš."

Srdce- "ležíme, daj si ruku na srdce, druhou rukou vyťukaj jeho rytmus na podlahu, pridaj druhú ruku, nohy. Si srdce v pokoji, v strachu, si šťastné, plné lásky, si choré srdce."

Ruky - "pozri sa aký majú tvar tvoje ruky. Akú majú veľkosť, farbu, teplotu. Nájdi v priestore niečo studené - teplé, drsné - hladké. Prehliadka kamarátových rúk. Čo je na nich zaujímavé, čím sa líšia od tvojich. Čo ti pripomína ruka? Čo ťa napadá pri pohľade na dlaň a prsty? Vymenujte, čo všetko možno rukou vyjadriť. Rozprávajte len rukami."

Nohy - "voľne sa prechádzame v priestore. Pozornosť sústredíme na kroky, ako kladieme chodidlá. Ohmataj si nohy. Ak si myslíš, že máš nohy športovca, vyskoč. Ak tanečníka, zatancuj."

Hra dlane na dlane: Hráči behajú v priestore, na dohovorený signál sa zastavia a vypočujú si pokyn. Napr. dlane na dlane, dlane na kolená...Dlane v kontakte s najbližším partnerom - aj s dvoma rôznymi časťami tela napr. ucho na koleno.

Tvorivé cvičenia o vode

Využitie v témach: Prišla zima; Prišla jar; Rok a ročné obdobia

Zámer: rozvíjať zmyslové vnímanie; rozvoj dôvery, empatie, ohľaduplnosti; koordinácie pohybov pomocou verbálnej komunikácie, aktivizácia; rozvoj predstavivosti; posilnenie pocitu emocionálnej blízkosti, prežívanie narastania napätia a následného uvoľnenia, príprava na sústredenie; uvedomovať si zmeny počasia.

Organizačná forma: komunikačný kruh, voľný pohyb po triede

Metóda: voľné vyjadrenie, sólová práca, hranie unissimo

Voda a je premeny

Hra na paru: "Sme hrniec pary, stúpame nahor, rozplývame sa, strácame sa..."

Hra na hmlu: "Z rôznych kútov miestnosti prichádzame ako hmla, postupne sa stávame hustou, nepriehľadnou, ktorá všetko zahalí (stretnutie detí)."

Hra na dážď: 1. zvukmi: "Jeden prst do dlane, dva, tri, štyri, päť a dlaň - pomaly, rýchlo, ticho, nahlas, spomaľovať, zrýchľovať, kombinovať."

2. telom: "cup, cup (lúskanie), čľup, čľup (rukami o stehná), ťap, ťap (dlaňami o seba), dup, dup (nohami o

zem)." 3. rôznymi zvukmi: Ťukaním prstov o podlahu, lavicu, kamienkami, hudobnými nástrojmi... Žiaci sa postavia do kruhu. Postupne sa k nemu pridávajú žiaci po pravej ruke kruhu. Každý žiak pozorne sleduje svojho suseda na strane, odkiaľ prichádza signál. Dážď sa zosilňuje. Lúskanie prstami a pod. Zvuk dažďa prechádza do lejaka, až do búrky. Po dôkladnom vybití prechádza opäť do pokojnejšieho dažďa, ktorý postupne utícha.

Hra na snehové vločky: "Sme snehové vločky smutné, veselé, vytvorili sme snehový mrak. Najskôr sme pohromade vo voľnom tvare, nadväzujeme kontakt očami, končekmi prstov, postupne mrak hustne je nám tesno, túžime sa uvoľniť. Jedna po druhej sa púšťame krúžime, tancujeme vo voľnom priestore. Hľadáme si miesto, kde spadneme. Ešte chvíľu sa trblietame, potom sa roztopíme."

Hra na ľad: "Sme snehové vločky, ktoré sa roztopili. Je z nás voda v kaluži. Postupne tuhne, až je z nás jedna ľadová plocha. Otepľuje sa, nastáva odmák, ľad sa topí. Je z nás opäť kvapka v kaluži."

Snehová víchrica: "Dve deti sa stratili v snehovej víchrici a pokúšajú sa dostať domov. Jedno z detí je však "nevidiace". Úlohou druhého je doviest' "nevidiaceho" kamaráta bezpečne cez rôzne prekážky do cieľa.

"Nevidiace" dieťa má zatvorené alebo šatkou zaviazané oči. V pároch idú deti cez rôzne prekážky. Napr.: snežný tunel (gymnastické kruhy), cez zamrznutú rieku (žinenka), zasnežený most (lavička), a snažia sa pri tom, aby sa ani jeden vo víchrici nestratil, aby neostal sám. Keď sa dostanete do bezpečia vymeňte si roly."

Tvorivé cvičenia o strome

Využitie v témach: Prišla jar; Rastliny v zime; Ovocie, ovocné stromy; Izbové rastliny; Jar v sade

Zámer: vedieť vymenovať časti tela stromu alebo rastliny; ochrana prírody

Oganzačná forma: komunikačný kruh; vychádzka

Metóda: zmyslové cvičenie

1. v exteriéri: Ideme do blízkeho lesa. Vyberieme si strom, ktorý nás zaujal. Strom využijeme na rozvíjanie zmyslového vnímania napr.:

"nájdi si príjemné miesto pri svojom strome (zrak). Počúvaj zvuky okolo seba (sluch). Ohmataj s láskou kôru, listy, objím strom rukami (hmat). Hľadaj vôňu ihličia (čuch). Ochutnaj plody ovocného stromu (chuť). Pozoruj hru listov v korune (obrazotvornosť, fantázia)."

2. v interiéri: Strom a semienko- "Si semienko stromu. Zapúšťáš korene, čím hlbšie, tým budeš pevnejšie stáť. Si strom. Rozhodni sa aký si. Vysoký, široký, listnatý, ovocný... Si strom aký si chcel byť. Mohutnieš do krásy. Začína pršať. Ako sa cítiš? Prichádza búrka. Vietor strháva tvoje listy, jemné konáriky. Ako sa cítiš? Búrka utícha. Slniečko pomaly vystrkuje svoje lúče a zohrieva ťa." Strom a problémy: "Vysycháš. Vytínajú ťa. Padáš. Zasiahol ťa blesk. tesne vedľa seba, prestanú rozprávať, sklonia hlavu a chvíľu počúvajú ticho." Učiteľ začne na telo imitovať zvuky dažďa, pričom najprv jemne šúcha dlaňami.

a ďalšie cvičenia – pozri www.infovek.sk/predmety/1stupen/prvouka/tvorcovic.php

Tvorivé cvičenia:

° Farby

Deti sedia v kruhu so zatvorenými očami. Učiteľ je v strede a menuje jednotlivé farby, pričom si každé dieťa vytvorí v mysli predstavu na tú-ktorú farbu. Koho kolena sa dotkne, ten svoju predstavu vysloví nahlas (príklad: žltá – citrón, čierna – smrť, modrá - more a pod.)

° Dvaja v jednom

Deti vytvoria dvojice. Jeden z dvojice stojí vpredu a má ruky za chrbtom. Druhý sa postaví zaňho, čelo si oprie o jeho chrbát a ruky mu popod pazuchy prevlečie dopredu. Úlohou predného (ktorého vidíme) je rozprávať príbeh, používať mimiku tváre, pohybovať nohami, bokmi, hlavou - okrem rúk, ktoré má za chrbtom. Druhý z dvojice (ktorého nevidíme) má za úlohu gestami rúk dopĺňať jeho rozprávanie. Príbeh si dieťa môže spontánne vymýšľať, alebo ho dvojica môže mať vopred dohodnutý, tak aby ho ostatní nepoznali.

Popis ďalších hier nájdete v knižnici v učebnici *Benešová-Kollárová: Tvorivá dramatika pre stredné školy* alebo neskôr v tejto prílohe.